

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXV (2017),
Книжка / Issue 1

АРХИЕПИСКОПИЯТА ЮСТИНИАНА ПРИМА И НЕЙНОТО МЯСТО В СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ТРАДИЦИИ НА ЦЪРКОВНАТА АВТОКЕФАЛНОСТ НА ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЯ

ЙОСИФ, митрополит Тетовско-Гостиварски

THE ARCHBISHOPRIC OF JUSTINIANA PRIMA AND ITS PLACE IN THE MEDIEVAL TRADITIONS OF THE CHURCH AUTOCEPHALY OF THE ARCHBISHOPRIC OF OHRID

YOSIF, Metropolitan of Tetovo and Gostivar

Abstract: The article examines the place of the church-historical tradition of the Archbishopric of Justiniana Prima in the medieval traditions of the autocephaly of the Archbishopric of Ohrid (Achrida). This tradition is secondary connected to the tradition of the Bulgarian Patriarchate, which is based the idea then to the right of the Archbishopric of Ohrid to be autocephalous. Over the next centuries the dual tradition, which already rested idea of autocephaly of the Archbishopric of Ohrid – at the same time as the heir of the Autocephalous Archbishopric of Justiniana Prima, and heir of the Patriarchate of the First Bulgarian Tsardom – become irrevocable and award-winning foundation of the existence of this distinct church. As a result of this dual tradition the archbishops of Ohrid used the official title in the form of *archbishop of Justiniana Prima [Ohrid] and all Bulgaria*.

Key words: archbishopric of Ohrid, Iustiniana Prima, independent church, autocephaly, church traditions, Illyricum, Byzantium.

Като първооснова на историческите традиции на автокефалност на църквата на територията на Македония и оттам – и на автокефалността на съвременната Македонска православна църква, обичайно се приема създадената и съществувала през VI в. самостоятелна автокефална архиепископия Юстиниана Прима¹. Тази първа автокефална архиепископия на територията на Македония е въздигната като такава не от кого да е, а от самият византийски император Юстиниан I Велики (527 – 565), който след кончината си е канонизиран и е силно почитан като светец от Светата Православна църква и за когото традиционно се приема, че е роден през 483 г. в близкото до град Скупи (дн. Скопие) село в долината на р. Вардар Тауризиум (или Таврисион – дн. с. Таор) под името Флавий Петър Сабатий. Вероятно това също е оказало определено влияние върху решението на император Юстиниан I да създаде на основата на съществуващата дотогава архиепископия със седалище в Скупи или в близост до Скупи нова автокефална църква, чийто предстоятел по ранг да бъде в църковната йерархия непосредствено

¹ За автокефалната архиепископия на Юстиниана Прима, а също и за разглеждането ѝ като един вид канонична първооснова, на която от средновековието до наши дни се стъпва при обосноваването на автокефалността на Охридската архиепископия, са писали множество автори [напр. Гранић, Б. 1925; Димевски, С. 1989, с. 10 – 12; Љубинковић, Р. 1967; Prizing, G. 1978, S. 269 – 287; Белчовски, Ј. 1990, с. 21 – 28; Шукарова, А. 1990, с. 69 – 75; Шукарова, А. 1994; Naxidou, E. 2006, p. 153 – 167; Трајановски, А. 2013, с. 19 – 20; Δεληκάρη, Α. 2014, у. 79; Трайкова-Алдаши, В. 2016].

след римския папа и четиримата източни патриарси. Според Прокопий Кесарийски, за да почете родното си място, Юстиниан въздигнал голям и хубав град, който в чест на императора бил наречен Юстиниана Прима, и именно този град Юстиниан направил седалище на създадената през 534 – 535 г. едноименна автокефална архиепископия [Гранић, Б. 1925, с. 126 и сл.; Димевски, С. 1989, с. 11; Белчовски, Ј. 1990, с. 23 – 25; Шукарова, А. 1990, с. 69 – 75; Трајановски, А. 2013, с. 20; Naxidou, E. 2006, p. 153 – 155]². В диоцеза на новооснованата автокефална архиепископия Юстиниан I включил по-голямата част от префектурата Илирик, но без Солунската архиепископия, тъй като в Солун било седалището на подчинения на римския папа апостолически викариат за Илирик.

През 541 г., по изричното настояване на Юстиниан Велики, тъй като дотогава територията на префектурата Илирик в църковно отношение е била подчинена на папата в Рим, автокефалността на архиепископията на Юстиниана Прима е призната и от тогавашния римски папа Вигилий (537 – 555). През 545 г., с нарочна новела, император Юстиниан обявява архиепископа на Юстиниана Прима за постоянен застъпник и викарий на римския папа в своя диоцез [Димевски, С. 1989, с. 12]. Автокефалният статут на църквата на Юстиниана Прима, както и мястото ѝ непосредствено след съществуващите по това време патриаршии, е потвърдено също така и на Петия вселенски събор през 553 г. Скоро след смъртта на император Юстиниан I през 565 г. започват опитите за премахването на тази автокефална църква от страна на папския престол в Рим и въпреки че съществуването ѝ продължава поне до началото на VII в., римските понтифици се опитват да третират нейните духовни предстоятели като подчинени на Рим епископи, както е видно, например, от писмата на папа Григорий I Велики (590 – 604)³. Във всички случаи обаче към началото на периода на иконоборството, по времето на византийския император Лъв III Сириец (717 – 741), архиепископията на Юстиниана Прима вече не е съществувала.

Въпреки че автокефалната архиепископия на Юстиниана Прима изчезва през периода на т. нар. „тъмни векове във Византия“, споменът за нея остава жив и много устойчив, което несъмнено е свързано и с популярността на името на нейния създател – императора-свещец Юстиниан Велики, който устойчиво присъства като значима фигура не само в църковноисторическата традиция, но и в историческата традиция на Византия и на православното население на Балканите през цялото средновековие. През XI – XII в. постепенно набира сила идеята, че автокефалната Охридска архиепископия е наследник на по-ранната автокефална архиепископия на Юстиниана Прима и че последната е именно първоизворът на нейната самостоятелност и автокефалност. В началото на XII в. Охридската архиепископия вече е наречена “Първа Юстиниана” в един от епархийските списъци [Петров, П., Темелски, Х. 2003, гл. II, параграф 3]. През този период охридските архиепископи постепенно започват да включват към традиционното си титулуване като *архиепископи на цяла България* и наименованието на Юстиниана Прима и от втората половина на XII век насетне обичайната им титулатура добила вида *архиепископ на Първа Юстиниана и на цяла България* (αρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας). Това възраждане на употребата на името и на историческата традиция на древната автокефална църква на Юстиниана Прима се дължало не толкова на характерното за византийците желание да се демонстрира помпозна титулатура, колкото на стремежа на охридските архиереи да защитят ненакърнимостта на автокефалията на своята църква от все по-засилващите се попълзновения на Константинополската патриаршия и свързаните с нея дворцови среди, чрез твърдението, че тази автокефалия има древни корени и е създадена лично от ромейския император-свещец Юстиниан I Велики. Охридските архиепископи, като се опирали на авторитета на името на Юстиниан

² С оглед целите на този труд тук не е необходимо да се взема отношение по различните становища относно точното местоположение на Юстиниана Прима – дали това е Скупи (дн. Скопие), близкото до Скупи селище Бедериана, Тауризиум (дн. с. Таор), Паугалия (дн. Кюстендил), Царичин град и т.н., като все пак е напълно разбираемо, че в съвременната македонска историография се отдава предпочитание на първите две места.

³ Това е общоприетата понастоящем в историографията интерпретация на изворите [вж. Димевски, С., 1989, с. 12]. По-различно становище се застъпва например от Александар Траяновски, според когото автокефалността на Юстиниана Прима е била премахната още през 545 г., като църквата е била подчинена на Солунската архиепископия [Трајановски, А. 2013, с. 20]. Очевидно, това мнение на А. Траяновски произтича от схващането му, че със споменатата по-горе новела на Юстиниан Велики се слага край на автокефалната архиепископия, а нейният църковен йерарх се превръща в обикновен епископ в диоцеза на Римската църква.

Велики и на много по-старата традиция на автокефалната архиепископия на Юстиниана Прима, успешно се противопоставяли на желанието на някои от византийските василевси и на част от клира на Константинополската патриаршия да поставят под съмнение самата автокефалност на тяхната самостоятелна църква или поне да ограничат нейните права.

На църковния събор през 1156 година архиепископ Йоан Комнин умело аргументирал идеята за тъждествеността между Охридската архиепископия и Първа Юстиниана⁴. Аргументите на Йоан Комнин били приети и потвърдени от събора, като така той не само защитил авторитета и неоспоримостта на автокефалията на Охридската архиепископия, но и утвърдил в църковната йерархия българският архиепископ да заема високото и престижно място непосредствено след четиримата източноправославни патриарси. Това съборно решение било в ущърб на кипърския архиепископ, който дотогава заемал това място и който безуспешно протестирал, но бил принуден да приеме решението на събора.

Този статут на Охридската архиепископия обяснява и обръщенията *светейши* (αγιώτατος) и *всесветейши* (παναγιώτατος), които били използвани към нейните предстоятели и които подсказвали и претенцията им, че всъщност са патриарси. През следващите столетия двойната традиция, на която вече почивала идеята за автокефалността на Охридската архиепископия – едновременно като наследница и на автокефалната архиепископия на Юстиниана Прима, и на патриаршията на Първото българско царство – станала неотменимийт и всепризнат фундамент на съществуването на тази самостоятелна църква, с който се съобразявали и го признавали всички останали православни църкви и в резултат на това тя устойчиво влязла в официалната титулатура на охридските архиепископи във вида **архиепископ на Първа Юстиниана [Охрид] и на цяла България** и се използвала и от Димитър Хоматиан, и от Константин Кавасила, и от Макарий Охридски, и от почти всички следващи архиепископи през XIII – XVIII в. [вж. **Снегаров, И.** 1995, с. 301 – 302].

През последните векове от своето съществуване Византия, водена не толкова от църковно-канонични, а преди всичко от политически мотиви, напълно приемала и подкрепяла автокефалния статут на Охридската архиепископия и двойствената основа на нейната автокефалност. Така например, през 1272 г. император Михаил VIII Палеолог издал специален хрисовул, с който представял архиепископията като пряк приемник на Юстиниана Прима. Несъмнено, това решение на Михаил VIII имало политически контекст, а именно – да използва Охридската архиепископия за политическите цели на византийската дипломация срещу България и Сърбия. Това означавало, че църквите на България и Сърбия, които при император Василий II влизали в обсега на Охридската автокефална архиепископия, и сега канонически ѝ принадлежали. Показателен за това е фактът, че когато на Лионския събор през 1274 г. се разисквало единството на християнската църква, византийската делегация заявила, че автокефалните църкви на Търново и Ипек не са канонични, поради което трябва да минат на подчинение на Охридската архиепископия [вж. **Петров, П., Темелски, Х.** 2003, гл. II, параграф 3-ти].

Така, в заключение, следва да се отбележи, че за автокефалната архиепископия в Охрид влиятелното на църковноисторическата традиция на Юстиниана Прима в нейната собствена и включването ѝ в цялостната обосновка на каноничността на съществуването и статута ѝ, се отразили благотворно на нейната тежест и на нейния авторитет и спомогнали за по-голямата ѝ устойчивост, която от своя страна позволила на Охридската архиепископия да оцелее като самостоятелна автокефална църква в трудните и пълни с превратности времена както на късносредновековния, така и на ранноосманския период в нейната история.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Белчовски, J. 1990 – J. Belchovski. Автокефалността на Македонската православна църква. Скопје, 1990. [J. Belchovski. Avtokefalnosta na Makedonskata pravoslavna ttrkva. Skopje, 1990.]

⁴ Охридският архиепископ Йоан Комнин е изключително високопоставена фигура. Рожденото му име е Адриан и той, като син на севастократор Исак Комнин, е представител на самата императорска династия на Комнините. Йоан Комнин се намира в най-близко родство с управляващите по негово време василевси, тъй като той се пада племенник на император Алексий I Комнин (1081 – 1118) и съответно – първи братовчед на император Йоан II Комнин (1118 – 1143) и чичо на Мануил I Комнин (1143 – 1180). За личността на Йоан Комнин вж. [Prinzing, G. 1988, S. 552 – 557; също **Снегаров, И.** 1995, с. 205].

Гранић, Б. 1925 – Б. Гранић. Оснивање архиепископије у граду Јустиниана Прима 535 год. После Христа. – Гласник скопског научног друштва, кн. 1, св. 1. Скопље, 1925. [B. Graniћ. Osnivanje arhiepiskopije u gradu Justiniana Prima 535 god. Posle Xrista. – Glasnik skopskog nauchnog drushtva, kn. 1, sv. 1. Skoplye, 1925.]

Δελζάρη, Ау. 2014 – Ау. Δελζάρη. Η αρχιεπισκοπή Οχρίδών κατά τον μεσαιώνα. Θεσσαλονίκη, 2014.

Димевски, С. 1989 – С. Димевски. Историја на Македонската православна црква. Скопје, 1989. [S. Dimevski. Istorija na Makedonskata pravoslavna tzerkva. Skopje, 1989.]

Љубинковић, Р. 1967 – Р. Љубинковић. Традиције Прима Јустинијане у титулатури охридских архиепископа. – Старинар, XVII (1966), Београд, 1967, 17–53. [R. Lubinkoviћ. Traditziije Prime Justinijane u titulaturi ohridskih arhiepiskopa. – Starinar, XVII (1966), Beograd, 1967, 17–53.]

Петров, П., Темелски, Х. 2003 – П. Петров, Хр. Темелски. Црква и црковен живот в Македонија. Изд. на Македонски научен институт. – Софија, 2003. [P. Petrov, Hr. Temelski. Tzarkva i tzarkoven zhivot v Makedoniya. Izd. na Makedonski nauchen institut. Sofiya, 2003.] < Интернет-базирано издание: Петров П., Темелски Х. Црква и црковен живот в Македонија – http://www.promacedonia.org/pp_ht/index.html (достъпен 29.01.2017 г.)>

Снегаров, И. 1995 – И. Снегаров. История на Охридската архиепископија, в 2. т. (от нейното основаване до ликвидацијата] в 1767 г.). Т. 1. Софија: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1995. [I. Snegarov. Istorija na Ohridskata arhiepiskopiya, v 2. t. (ot nejnoto osnovavane do likvidatzijata i v 1767 g.). T. 1. Sofiya: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, 1995.]

Трајановски, А. 2013 – А. Трајановски. Македонската православна црква – Охридска архиепископија и другите православни помесни цркви. Скопје, 2013. [A. Trajanovski. Makedonskata pravoslavna tzerkva – Ohridska arhiepiskopija i drugite pravoslavni pomesni tzerkvi. Skopje, 2013.]

Трајкова-Алдаши, В. 2016 – В. Трајкова-Алдаши. Ранното христијанство, Јустиниан и Јустиниана Прима. Софија, 2016. [V. Trajkova-Aldashi. Rannoto hristijanstvo, Justinian i Justiniana Prima. Sofiya, 2016.]

Шукарова, А. 1990 – Ана Шукарова. Јустинијана Прима како црковен, политичко-административен и воено-стратешки центар. – Гласник ИНИ, год. XXXIV, бр. 1–2. Скопје, 1990, 69–75. [Ana Shukarova. Justinijana Prima kako tzerkven, politichko-administrativen i voenno-strateshki tzentar. – Glasnik INI, god. XXXIV, br. 1–2. Skopje, 1990, 69–75.]

Шукарова, А. 1994 – Ана Шукарова. Јустинијана Прима. Скопје, 1994. [Ana Shukarova. Justinijana Prima. Skopje, 1994.]

Naxidou, E. 2006 – E. Naxidou. An Aspect of the Medieval History of the Archbishopric of Ochrid: its Connection with Justiniana Prima. – *Buzantinoslavica*, vol. LXIV, Prague 2006, 153–167.

Prinzing, G. 1988 – G. Prinzig. Entstehung und Rezeption der Justiniana-Prima. Theorie im Mittelalter. – In: *Byzantino-Bulgarica*, V, Sofia, 1978, 269–287.

Prinzing, G. 1988 – G. Prinzig. Werwarder “bulgarische Bisch of Adrian”? – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, XXXVI, 1988, 552–557.